Tysklands Socialistiske Enhedsparti

Jens-Jørgen Jensen

En beskrivelse af et regerende kommunistparti som det østtyske Socialistiske Enhedsparti kan foregå ud fra flere synsvinkler. En måde at gøre det på er at anskue partiet som en organisation af lydige partisoldater, der styres ovenfra af en lille lederklike, for hvilken partiet er det vigtigste redskab i en totalitær beherskelse af hele samfundet. Dette billede er den såkaldte totalitarismemodels – et synspunkt, som var næsten eneherskende i den vestlige kommunismeforskning frem til 1960'erne. En anden betragtningsmåde, som har været fremtrædende i vestlige studier i 60'erne, kunne kaldes »industrisamfundsmodellen«. Modsat det primat, den altafgørende rolle, som totalitarismemodellen giver det politiske system i forhold til andre sider af samfundslivet, tiltænker dette nyere standpunkt den teknologiske udvikling en helt dominerende betydning i det højtudviklede samfund. Anvendelsen af moderne videnskab og teknologi indebærer, hævder man, *rationalitets*tænkning som vigtigste ledetråd i samfundsmæssige beslutninger og hermed efterhånden en stigende tilsidesættelse af »usaglige« politisk-ideologiske hensyn. Og nogle forfattere tager skridtet fuldt ud ved at sige, at de højtudviklede systemer både i Øst og Vest trods alle politiske og ideologiske forskelle vil nærme sig hinanden i deres videre udvikling – på grund af den grundlæggende fælles teknologi og rationale [1].

I de allerseneste år er der endelig inden for den vesttyske DDR-forskning, som dominerer studiet af dette land i den vestlige verden, foregået en langvarig og til tider særdeles skarp meningsudveksling om, hvordan DDR-forskningen skal gribes an i fremtiden [2]. Diskussionens baggrund har været den nyeste udvikling i Tysklandsspørgsmålet og i øst-vest forbindelserne i det hele taget.

1. Om diskussionen indenfor vestlig forskning af de østeuropæiske lande, se Bjarne Nørretranders: »Sovjetunionen som forskningsobjekt« og Jens-Jørgen Jensen: »Grundsynspunkter i den vestlige forskning af kommunistiske lande«, begge *Økonomi og Politik*, hhv. 1967 s. 255–66 og 1972 s. 35–49.
   Specielt vedr. konvergensteoridiskussionen, se *Østeuropas fremtid. Debatoplæg til et seminar om konvergensteorier*, Sydjysk Universitetsforlag 1973. For en østtysk kritik af de vestlige synspunkter, se Gerhard Lozek: »Zu neueren bürgerlichen Darstellungen der Geschichte der DDR«, *Zeitschrift für Geschichtwissenschaft*, 1973, s. 509–23.
2. Diskussionen er startet i *Deutschland Archiv*, 1973, 5 og fortsat i de følgende numre.

Et hovedpunkt i debatten har været en selvkritisk erkendelse af, at politiske interesser og ønskeforestillinger i en utilladelig grad har præget forskningen. Denne seneste selvkritik gælder ikke så meget totalitarisme-tænkningen, hvis sammenhæng med den kolde krigs frontstillinger længe har været erkendt. Kritikken er mere gået på »industrisamfunds«analyserne og især på disses konsekvente udgave, konvergensteorierne. Det er således blevet fremhævet, at den fremtidige udvikling i DDR og det øvrige Østeuropa, som konvergensteorien stiller i udsigt, fortrinligt passer til den ny vesttyske østpolitik. Den fremtrædende vesttyske DDR-forsker og industrisamfundsteoretiker, Peter Christian Ludz, afsluttede f. eks. sin analyse af det østtyske kommunistpartis udvikling i 1960'erne – hovedværket i den nyere vestlige DDR-forskning – med at konkludere, at selvom de østtyske ledere stadig til dels er bundet af den »historiske materialismes tomme formler« giver deres accept af de teknisk-videnskabelige fremskridts nødvendighed dem dog »et element af rationalitet, som vil kunne muliggøre en samtale med dem« [3].

Kritikken har ikke uden ret kunnet jævnføre sådanne formuleringer med den vesttyske chefforhandler Egon Bahrs formulering af den grundlæggende målsætning bag østpolitikken som »forandring gennem tilnærmelse« – den moderne teknologiske udvikling hjulpet af afspændingspolitikken vil udfra dette socialdemokratiske synspunkt på det længere sigt udvirke en forandring af magtstrukturen i det østtyske samfund.

Den standende diskussion om DDR-forskningen er i det hele taget meget stærkt knyttet til den politiske situation i Forbundsrepublikken. De politiske strømninger, der ligger til venstre for Socialdemokratiet, og som i de senere år har spillet en vis rolle i vesttysk politik, har nemlig også markeret deres almindelige politiske synspunkter i form af en stillingtagen til DDR og DDR-forskningen. Særlig besværlige for socialdemokraterne har de vesttyske Moskvakommunister været, da de har en stærk indflydelse på enkelte universiteter i Forbundsrepublikken, denne er kommet til udtryk i en række DDR-studier, som næsten uforbeholdent har lagt sig op af DDR's egen, officielle selvbeskrivelse. Reaktionen herpå har været forslag om en »centralisering« af DDR-forskningen. Endelig skal nævnes de venstremarxistiske, delvist maoistiske analyser, som er endog særdeles kritiske over for den østtyske »statskapitalisme« [4].

Der er ud fra disse forskellige synspunkter lavet nyttige analyser af DDR-samfundet, men læsningen af den vanskeliggøres ofte af deres stærke tilknytning til den politiske problematik i Forbundsrepublikken. Et andet kritik-

3. Peter Christian Ludz: *Parteielite im Wandel,* Köln und Opladen 1970, s. 327.
4. De DDR-vendte synspunkter findes bl. a. i *BRD-DDR. Vergleiche der Systeme,* Köln 1971 og i øvrigt kan henvises til tidsskriftet *Das Argument.* Venstremarxistiske analyser er bl. a. »Der Sozialismus als eigenständige Gesellschaftsformation«, *Kursbuch* 1971, 23, s. 96–142 og Udo Freier und Paul Lieber: *Politische Ökonomie des Sozialismus in der DDR,* Frankfurt a. M. 1972.

punkt, som er berettiget i forhold til mange af de vesttyske DDR-analyser er, at de i for ringe grad inddrager historiske betragtninger. »Industrisamfunds«-modellen synes at bygge på den i højeste grad diskutable forudsætning, at der uafhængigt af forskellige økonomiske og politiske strukturer eksisterer nogle til alle tider gældende rationalitetsprincipper. De stærkt DDR-orienterede analyser er i lighed med østtyskernes selvbeskrivelser tilbøjelige til at anskue udviklingen i lyset af den aktuelt herskende partilinie, hvorved jo forståelsen for den reelle udvikling og de alvorlige problemer, som måske lå heri, bliver forflygtiget.

Det følgende vil ikke præsentere noget færdigt hovedsynspunkt, endsige sætte sig til doms over udviklingen i DDR. Dertil synes det østtyske samfund for præget af indre modsætninger og en uafklaret international situation. Artiklen vil behandle hovedlinierne i den politiske udvikling, med vægten lagt på det Socialistiske Enhedsparti (Sozialistische Einheitspartei Deutschlands, SED). Den økonomiske baggrund inddrages kun, hvor det skønnes nødvendigt [5].

I. Hovedtræk af den politiske udvikling i DDR

I maj 1945 ankom en lille gruppe tyske eksilkommunister til Berlin fra Moskva. Denne såkaldte »Ulbricht-gruppe«, der af Sovjetunionen var udset til at spille en central rolle i den tyske genopbygning, stod af indlysende grunde i en overordentlig vanskelig situation. Økonomisk var ødelæggelserne jo vældige i hele Tyskland. Men det skulle snart vise sig at Østzonen kom til at stå over for særlige genopbygningsproblemer, idet den alene måtte bære de meget store erstatningsbetalinger til Sovjetunionen. Politisk set var udgangssituationen, at det gamle administrationsapparat var gået i opløsning, og at opbygningen af et nyt ville ske under sovjetisk ledelse. Det sidste var naturligvis til kommunisternes fordel. Til gengæld måtte de så regne med den virkning på befolkningens holdninger over for et kommunistisk og sovjetvenligt parti, som tolv års nazistisk herredømme og fire års blodig krig med den sovjetiske hovedmodstander måtte have skabt. Endelig gav den almindelige usikkerhed om stormagternes hensigter i Tysklandsspørgsmålet sine begrænsninger af handlemulighederne.

DDRs historiske udvikling kan hensigtsmæssigt – og i overensstemmelse med den officielle østtyske selvfortolkning – inddeles i tre hovedetaper: (1) den »antifascistiske-demokratiske forandring«, en art »folkefronts« politik, (2) »opbygningen af socialismen« 1949–61 og (3) den »omfattende opbygning af socialismen« i 1960'erne, forstået som en videreudvikling på det nu etablerede socialistiske grundlag.

5. Hvad angår den økonomiske baggrund henvises til Jørgen Lindgaard Pedersen: »Hovedlinier i den økonomiske udvikling i DDR 1949–73« *Økonomi og Politik*, 1973, s. 107–133.

1. Den »antifascistiske front« 1945–49

Dannelsen af SED

Både det tyske socialdemokrati (SPD) og det tyske kommunistiske parti (KPD) havde under eksilperioden lagt op til et nært samarbejde i et efter-nazistisk Tyskland – i klar modsætning til splittelsen i Weimarrepublikken.

De programerklæringer, der allerede i 1945 blev fremsat af de to partier, pegede også på et sådant samarbejde og evt. en sammenslutning, som der blandt medlemmer i begge partier var en udbredt stemning for. Begge partier erklærede at stå på et »demokratisk« grundlag – SPDs program var faktisk mere radikalt formuleret end KPDs. Efter forhandlinger i løbet af 1945 blev de to partier i østzonen slået sammen i begyndelsen af 1946 til SED.

Under foreningsforhandlingerne var stemningen imidlertid skiftet hos socialdemokraterne, og sammenslutningen skete under voldsomme protester fra det vestlige SPD, som beskyldte KPD og russerne for at have hindret en fri afgørelse inden for SPD i østzonen. Det er givet, at der er blevet udøvet tryk, men samtidig var der blandt de menige socialdemokrater et stærkt ønske om et nærmere samarbejde. Valgtallene fra det vestberlinske SPD viser således en klar afstandtagen fra en sammenslutning, men tillige en stærk, positiv holdning til en aktionsenhed mellem de to organisationer [6].

Den videre udvikling under den antifascistiske ordning

SEDs stiftende kongres i april 1946 vedtog et manifest, der dannede det programmatiske grundlag for de følgende par års politiske udvikling. Programerklæringen bestod for det første af et »minimumsprogram«. Heri blev det fastslået, at forudsætningen for en progressiv udvikling i Tyskland måtte være en tilintetgørelse af fascistiske og andre reaktionære strukturer i Tyskland, og at en ægte demokratisk ordning måtte sættes i stedet. Synspunktet var, at den tyske arbejderklasse skulle gennemføre den borgerlige revolution, som det tyske borgerskab ikke selv havde været i stand til. Dernæst fastslog et »maksimumsprogram«, at denne demokratiske fase var at betragte som et overgangsled på vejen mod den egentlige socialisme. Om opfattelsen af overgangen til socialismen er det dog vigtigt at pege på, at man i SED endnu på dette tidspunkt understregede, at der var tale om en »særlig tysk vej til socialismen«, og at overgangen kunne finde sted »relativt fredeligt« [7].

Betegnelsen »politisk pluralisme« er blevet brugt om denne første periode. Der tænkes på bl. a. SEDs indre virkemåde, idet der formelt håndhævedes et paritetsprincip mellem tidligere SPDere og KPDere ved sammensætningen af SEDs besluttende organer. SED betragtede sig som et »masseparti«, der på

6. Stefan Dornberg: *Kurze Geschichte der DDR,* Berlin 1969, s. 67–83 og Carola Stern: *Porträt einer bolschewistischen Partei,* Köln 1957, s. 30–40.
7. Samme, hhv. s. 79–81 og s. 46–71.

et relativt rummeligt politisk grundlag tilstræbte en bred medlemstilslutning.

Endvidere havde den sovjetiske besættelsesadministration allerede i sommeren 1945 tilladt oprettelsen af borgerlige, antifascistiske partier, og et kristeligt-demokratisk parti (CDU) og et liberalt-demokratisk parti (LDPD) blev dannede. Senere kom yderligere det nationaldemokratiske (NDPD) og bondepartiet (DBD) til. SED og de øvrige partier samledes 1949 i en fælles frontorganisation, Den Nationale Front [8]. De borgerlige partiers muligheder for at optræde selvstændigt er vanskeligt at vurdere. Men det akutte behov for at inddrage alle ressourcer i genopbygningsarbejdet har nok givet disse partier – og socialdemokraterne inden for SED – visse manøvremuligheder.

To vigtige reformer skal nævnes som typiske for perioden, nemlig den »demokratiske jordreform« og den »demokratiske skolereform« i hhv. 1945 og 1946. Jordreformen betød en beslaglæggelse af alle besiddelser, som tilhørte nazister eller var på over 100 ha; jorden blev udstykket til landarbejdere eller anvendt til udvidelse af allerede eksisterende småbrug. Skolereformen indførte en 8-årig enhedsskole, der skulle sikre alle børn lige adgang til uddannelse uanset social baggrund. Begge reformer var vendt mod det gamle tyske klassesamfund, hvis uligheder ikke mindst var iøjnefaldende på disse to punkter. Men de kan mest dækkende karakteriseres som radikale-borgerlige reformer.

Kommunisternes taktiske situation på dette tidspunkt kom klart til udtryk i jordreformen. Her blev den politisk betydningsfulde junkerstand likvideret, men samtidig skabtes en stor gruppe af selvstændige småbønder, hvilket skulle komme til at give SED overordentligt store vanskeligheder under 1950'ernes kollektiviseringspolitik. Disse kommende problemer var i hvert fald delvis erkendt i 1945, men samtidig fandt man småbrugernes og landarbejdernes ønsker om jord for uomgængelige. Selvom den kommunistiske fløj inden for SED kunne udnytte sit særlige forhold til den øverste magthaver i østzonen, den sovjetiske besættelsesmagt – og også gjorde dette bl. a. ved stillingsbesættelser i statsapparatet – fastholdt partiet den »demokratiske frontpolitik« som en hovedlinie. Genopbygningen og hele usikkerheden om Tysklands fremtid nødvendiggjorde en sådan politik.

2. »*Overgangen til socialismen*«

I 1948–49 indledtes en grundlæggende nyorientering i den østtyske udvikling, idet der nu blev slået ind på en socialistisk omformning af økonomi, politik og kulturliv efter sovjetisk mønster. Den nye politiske linie i den sovjetiske besættelseszone faldt sammen med tilsvarende kursskift i de øvrige østeuropæiske lande. Den fælles baggrund var den stigende øst-vestspænding. Et af den kolde krigs første markante udslag var konflikten omkring Marshall-hjælpen, hvor folkedemokratierne efter sovjetisk pres afslog at deltage i de amerikanske planer. Sovjetunionen søgte umiddelbart efter at knytte de østeuropæiske lande

8. Arthur Hanhardt: *The German Democratic Republic,* Baltimore 1968, s. 29–31.

til sig gennem forskellige økonomiske aftaler. Men da situationen i Østeuropa yderligere skærpedes med Jugoslaviens brud med Sovjetunionen i 1948, følte man fra sovjetisk side og blandt en række østeuropæiske kommunister, at kun en egentlig socialistisk udvikling (involverende planøkonomi, kollektivisering af landbruget, politiske udrensninger m. v.) ville kunne skabe sikkerhed mod flere frafald [9].

Østtyskland adskilte sig jo fra det øvrige Østeuropa ved, at østzonen endnu ikke var en egentlig statsdannelse – og bagved denne problematik lå jo det uafklarede tyske spørgsmål. Dette problem blev imidlertid løst i første omgang, da vestmagterne i 1949 som led i *deres* integrationsbestræbelser omdannede vestzonen til en selvstændig stat, Forbundsrepublikken Tyskland. Senere på året fulgte så oprettelsen af den Tyske Demokratiske Republik (DDR), og landet fik samme år sin første forfatning.

Herefter foregik den socialistiske omstrukturering slag i slag: den første femårsplan og landbrugets kollektivisering begyndte i 1951 og 52; i parti, stat og andre politiske magtorganer skete en omfattende udskiftning; i uddannelsessektoren blev udrensninger af lærere og pensumforandringer gennemført; inden for kunst og litteratur startede kampen for den »socialistiske realisme« og mod »formalismen«.

Den ny politiske generallinie betød med sin erklærede tilknytning til den sovjetiske opbygningsmodel, at opfattelsen af en særlig »tysk vej« til socialismen nu var opgivet. Den ny strategi indeholdt to vigtige politiske teser: Den første kan med en Stalinsk formulering betegnes som tesen om »*revolutionen fra oven*«. Denne tese tildeler i overgangsfasen mellem kapitalisme og socialisme visse overbygningsfænomener, nemlig parti og stat, rollen som de væsentligste faktorer i overgangssamfundets udvikling. Den anden tese, som også blev antaget af SED efter det sovjetiske forbillede, var tesen om den »*skærpede klassekamp under opbygningen af socialismen*«, nemlig det synspunkt, at med den socialistiske opbygnings fremadskriden bliver det gamle systems tilhængere stadig mere desperate og farlige og det fjendtlige udlands interventionsaktivitet mere påtrængende (det sidste naturligvis af særlig relevans i DDRs tilfælde).

Disse to teser måtte naturligvis indebære, at SED fik en ny langt mere fremtrædende rolle i den politiske udvikling. Partiet blev omformet til det, man kaldte et »*parti af en ny type*«, dvs. en avantgardeorganisation, som i overensstemmelse med den klassiske leninistiske partimodel bestod af bevidste og disciplinerede partimedlemmer, der loyalt kunne føre an i udviklingen fra kapitalisme til socialisme. Den tidligere »masselinie« blev opgivet, idet partiets »renhed« og »enhed« nu blev betragtet som vigtigere end den brede medlemstilslutning. De klassiske bolchevistiske principper blev bestemmende

9. Om den almindelige østeuropæiske baggrund, se François Fejtö: *Die Geschichte der Volksdemokratien*, Köln 1972, s. 187 ff.

for partiarbejdet og gav sig udtryk i skærpede optagelsesbetingelser og krav til aktivitetsniveauet, en omfattende og obligatorisk skoling i marxismen-leninismen og ikke mindst i den sovjetiske arbejderbevægelses historie. Omlægningen medførte som nævnt også en række politiske udskiftninger. Således blev det paritetisk sammensatte ledelsesorgan erstattet af et mindre politbureau, hvor den tidligere KPD-fløjen var dominerende, og i de følgende år fulgte i lighed med det øvrige Østeuropa omfattende udrensninger af socialdemokrater, »titoister« og »trotzkister« [10].

Overgangsperiodens forløb skal på dette sted kun kort vurderes. SEDs forsøg på en gennemgribende samfundsforandring stødte, som det vil være bekendt, på en række *vanskeligheder,* som arbejderopstanden i 1953, uroen efter den sovjetiske 20. partikongres i 1956 samt flygtningestrømmens kulmination i 1960–61 og bygningen af Berlin-muren var de tydeligste eksempler på.

Den stærkeste modstand mod SEDs politik kom nok fra den småbondestand, som partiet selv havde skabt i 1945. Bønderne ønskede ikke den kollektivisering, som blev sat igang fra 1952, i hvert fald ikke i det tilstræbte tempo. I perioder gik kollektiviseringen helt i stå på grund af bøndernes modstand, f. eks. under den mere afdæmpede »*nye kurs*« i årene 1953–55, som hang sammen med 1953-opstanden. Så sent som ved årsskiftet 1959/60 var stadig mindre end halvdelen af landbrugsarealet kollektiviseret. Men ved en omfattende aktion i foråret 1960 blev kollektiviseringsgraden forøget til 85 %. Dette såkaldte »socialistiske forår i landsbyen« betød, at landbrugets kollektivisering i praksis var fuldført, men var tillige stærkt medvirkende til den for styret katastrofale stigning i flygtningestrømmen i 1960–61 [11].

SED kom også ud for vanskeligheder i forholdet til intelligensen, som vanskeligt kunne acceptere trykket og ensretningsbestræbelserne over for undervisning, videnskab og kultur. Modviljen kom især til udtryk i uro på universiteterne efter den 20. partikongres.

Men alvorligst for SED i 1950-erne var den manglende *brede* tilslutning fra partiets »egen klasse«, arbejderklassen, en utilfredshed som fik sit stærkeste udslag under 1953-opstanden. Revolten, der resulterede i betydelige, mere forbrugsvenlige ændringer i den første femårsplan, havde sit konkrete udgangspunkt i uoverensstemmelser om arbejdsvilkår. Den kan imidlertid også fortolkes sådan, at den tyske arbejderklasse ikke billigede den relativt forcerede forandringsproces, SED stod for, men i højere grad var tilhængere af en mere moderat, socialdemokratisk-orienteret udvikling – dvs. ønskede den udviklingsretning, som af andre oppositionelle er blevet kaldt den »*tredie vej*«. En af-

10. Dornberg, s. 142 ff og 178 ff, og Stern, s. 77 ff.
11. Dornberg, s. 388–98 og m. h. t. flygtningestrømmen, se f. eks. *A bis Z,* Bonn 1969, s. 210–13.

klaring af spørgsmålet om arbejdernes holdning til SED i 1950'erne vil fordre en historisk analyse af hvilken karakter, KPDs ret stærke tilslutning i Weimarrepublikken havde, og af den tyske arbejderklasses udvikling under naziregimet.

Modstanden mod SEDs officielle linie kom også frem gennem dannelsen af partioppositionelle grupper, som søgte en udskiftning af ledelsen, ikke mindst af førstesekretær Walter Ulbrichts person. Selvom oppositionsanslagene udgik fra grupper på partiets topplan, var de alle uden de ønskede resultater: i 1953 forsøgte en gruppe bestående af bl. a. Wilhelm Zaisser, minister for statssikkerhed og Rudolf Herrnstadt, redaktør for det ledende partiorgan »Neues Deutschland« sig, i 1956 en gruppe omkring redaktøren for »Deutsche Zeitschrift für Philosophie«, Wolfgang Harich, og i 1958 en tredie gruppe med Zaissers afløser som sikkerhedschef, Ernst Wollweber og politbureaumedlemmet, Karl Schirdewan. Fælles for disse bestræbelser var, at der var tale om *højre*oppositionelle grupperinger, der ønskede en afdæmpning af udviklingstempoet for »overgangen til socialismen« og i stedet for den skærpede klassekamp tilsigtede en større hensyntagen til »berettigede interesser« hos alle befolkningsgrupper. Ikke mindst hos Harich var tilslutningen til den »tredie vej« og den »særlige tyske vej« til socialismen og en orientering mod det vesttyske SPD tydelig [12].

I en bedømmelse af 50'ernes udvikling må disse mange vanskeligheder for SEDs politik imidlertid ikke overskygge den vældige opbygnings- og forandringsproces, der foregik i hele det østtyske samfund i løbet af perioden, og hvis følger delvist først er kommet til udtryk i 1960'erne – eller som kun kan vurderes på endnu længere sigt.

Det gælder for det første på økonomiens område – grundlaget for 1960'ernes »Wirtschaftswunder« blev jo lagt i 1950'ernes mere grå hverdag. Den centraldirigerede økonomi, som startede i 1949, lagde trods alle vanskelighederne fundamentet i den udvikling, som har gjort DDR til verdens 9. stærkeste industrination.

Endvidere bør nævnes de ændringer i socialstrukturen, som fulgte med den socialistiske opbygnings statsovertagelser og kollektivisering. Østtyskerne erklærede således i begyndelsen af 1960'erne de socialistiske produktionsforhold for etablerede, med henvisning til at kun ganske få procent af produktionen faldt inden for den private sektor.

Den demokratisering af uddannelsessystemet, som indledtes med 1946-reformen, fortsattes med videreudviklingen af enhedsskolen, indførelse af den polytekniske uddannelse, udvidelse af skolepligten (1959) og opbygning af

12. Dornberg, s. 388–98 og m. h. t. flygtningestrømmen, se f. eks. *A bis Z*, Bonn 1969, s. 210–13.
12. En nuanceret analyse af oppositionen i DDR i 1950'erne er Martin Jänicke: *Der dritte Weg*, Köln 1964.

et omfattende system for videregående uddannelser og voksenuddannelse. Familiepolitikken var præget af ihærdige anstrengelser for at få kvinderne ud på arbejdsmarkedet. Disse bestræbelser havde naturligvis det formål at afhjælpe DDR-økonomiens akutte arbejdskraftmangel, og i dag er ca. 85 % af kvinderne erhvervsbeskæftigede; men familiepolitikkens sigte var også en kvindefrigørelse, og udviklingen synes at have bevirket en vis opløsning af det tidligere autoritære tyske familiemønster (denne forandringsproces er nok den positive baggrund for det naturligvis ikke i sig selv positive, at DDR i 1960'erne er nået op i nærheden af danske skilsmisseprocenter).

Endelig skal nævnes ændringer i DDRs internationale stilling. Berlinmuren betød, uanset hvad der ellers kan menes om den, at virkningen fra det vesttyske eksempel blev mindre farlig umiddelbart set. Flygtningestrømmen havde været eksistenstruende for DDR-styret, og dens ophør bevirkede, at styret i højere grad fik en »chance« over for befolkningen. De afgørende relationer til Sovjetunionen undergik også en ændring i 1950'erne. I forhold til 1940'erne, hvor det østtyske områdes fremtid var uvis på grund af usikkerheden om Tysklandspolitikken og de sovjetiske hensigter, var situationen fra begyndelsen af 1960'erne blevet en anden. På grund af udviklingen i DDRs egen økonomi var landet blevet en hovedleverandør inden for COMECON af efterspurgte, teknisk-avancerede produkter og Sovjetunionens største handelspartner overhovedet.

3. Udviklingen i 1960'erne

I SEDs egen fortolkning af udviklingen siden 1961 findes tre gennemgående temaer [13], (1) *Berlin muren,* som »sikrede statens eksistens og den europæiske fred«, (2) de nu *etablerede socialistiske produktionsforhold* (ejendoms- og klasserelationer) som efter østtysk opfattelse indebærer, at egentlige klassemodsætninger er ophævede i DDR – modsat den skærpede klassekamp fra 1950'ernes første halvdel og (3) *den videnskabelige-tekniske revolution.* Her tænker østtyskerne (og østeuropæerne) på den udvikling, som i Vesten ofte betegnes som den anden industrielle revolution, dvs. fænomener som den moderne videnskabs og automationens gennembrud inden for produktionen. I Østeuropa har man lagt vægt især på, at videnskaben er blevet en afgørende produktivkraft.

Det er på denne baggrund, at den officielle karakteristik af perioden som den »*omfattende opbygning af socialismen*« skal ses. Efter at de ydre modstanderes virksomhed væsentligt var indskrænket og de indre på det nærmeste forsvundne, kunne man nu inden for det »socialistiske menneskefællesskab« koncentrere sig om især den økonomiske videreudvikling i lyset af den

13. *Wissenschaftliche Entscheidungen – historische Veränderungen – Fundamente der Zukunf,* udg. af Institut der Gesellschaftswissenschaften beim Zentralkomitee der SED, Berlin 1971, s. 170 ff.

videnskabelige-tekniske revolutions store muligheder. Dette synspunkt på DDRs fortsatte udvikling sammenfattedes af Ulbricht i hans nye tese om »socialismen som en relativ selvstændig samfundsformation« [14]. Hermed skød Ulbricht det langsigtede politiske-ideologiske mål, det klasseløse og statsløse kommunistiske samfund mere i baggrunden og fremhævede i stedet nødvendigheden af materielle-tekniske fremskridt og udnyttelse af de »socialistiske økonomiske lovmæssigheder«.

Denne ideologiske fremhævning af et »økonomiens primat« – modsat »politikkens primat« i 50'erne – må ses i sammenhæng med de vigtige nyorienteringer i 1960'ernes økonomiske politik. Ved SEDs 6. kongres i 1963 indførtes således en række økonomiske reformer (»Neues ökonomisches System der Planung und Leitung«, NÖSPL), og disse blev fulgt op af et nyt reformkompleks ved den næste partikongres i 1967 (»Ökonomisches System des Sozialismus« ÖSS). Selvom der er forskelle mellem de to reformer, betød de dog begge et væsentligt brud med 1950'ernes centraldirigerede planøkonomi, idet de centrale politiske myndigheders ofte detaljerede styring af produktionen blev afløst af en større selvstændighed for de enkelte virksomheder og virksomhedssammenslutninger, der nu også fik økonomiske rentabilitetskriterier at arbejde ud fra. Denne større hensyntagen til de »økonomiske lovmæssigheder« fik også en direkte betydning for SEDs ledelsesstrukturer, idet man efter de første par år efter 1963-reformerne forsøgte sig med nogle betydningsfulde, men inden for partiet særdeles kontroversielle organisatoriske ændringer, der skulle give patiet et mere »sagligt« grundlag for dets ledelse af den økonomiske udvikling [15].

4. SEDs 8. kongres i 1971

Den mest markante begivenhed i forbindelse med SEDs sidste kongres var den pludselige udskiftning af partiets mangeårige og tilsyneladende urørlige leder, Walter Ulbricht, der kort før kongressens afholdelse måtte afgive den afgørende førstesekretærpost til *Erich Honecker* [16].

Der var utvivlsomt flere grunde til denne personelle forandring i partiets top. En væsentlig årsag var således uoverensstemmelser mellem Ulbricht og

14. Walter Ulbricht: *Zur ökonomischen System des Sozialismus in der DDR,* Berlin 1968, bd. 2, s. 89–91 og 529–32.
15. Peter Christian Ludz: *Parteielite im Wandel,* Köln und Opladen 1970, s. 64–93.
16. *Erich Honecker,* hvis position synes at være blevet stadig stærkere siden partikongressen i 1971, er født 1912 i en minearbejderfamilie, sad som fremtrædende ungkommunist 10 år i nazistisk fængsel, var formand for det østtyske ungdomsforbund i dets opbygningsperiode 1946–55 og har fra 1958 været medlem af Politbureau. *Ulbricht* (f. 1893) beholdt sin post som formand for statsrådet (en slags præsidentembede) til sin død august dette år. Vestlige biografier af de to ledere er Carola Stern: *Ulbricht. Eine politische Biographie,* Berlin 1966 og Heinz Lippmann: *Honecker. Porträt eines Nachfolgers,* Köln 1972.

den sovjetiske partiledelse om den ny Tysklandspolitik, som Ulbricht stod tøvende over for.

Endvidere har der gjort sig indenrigspolitisk uenighed gældende, som under og efter partikongressen er kommet til udtryk i et ideologisk opgør med 1960'ernes generallinie. Man har således vendt sig imod Ulbrichts teser om det »socialistiske menneskefællesskab« og »socialismen som en relativ selvstændig samfundsformation«, da disse synspunkter ifølge de nyeste SED-overvejelser kan tilsløre det forhold, at der stadig eksisterer visse »afstande mellem klasserne« i det østtyske samfund, og at man befinder sig i et udviklings*forløb,* hvor det langsigtede perspektiv til stadighed må være nærværende [17].

Det er vanskeligt at vurdere det fulde perspektiv i kursskiftet på partikongressen i 1971. Men der kan dog siges så meget, at der bag den ideologiske nyorientering har ligget virkelige interessemodsætninger. Der syntes således at eksistere en stærk utilfredshed i visse partikredse og i fagforbundene med Ulbrichts hovedlinie. Man følte, at den megen tale om de »økonomiske lovmæssigheder« og den videnskabelige-tekniske revolution betød en afsvækkelse af det ideologiske perspektiv, som partiet står som hovedeksponent for, og tillige indebar økonomiske og politiske privilegier for den videnskabelige og tekniske intelligens. Under og efter partikongressen er det da også til stadighed blevet fremhævet, at arbejderklassen er den udslaggivende produktivkraft, og at partiet spiller en stadig vigtigere rolle [18].

II. SED's indre struktur og virkemåde

1. Opbygning og beslutningsproces

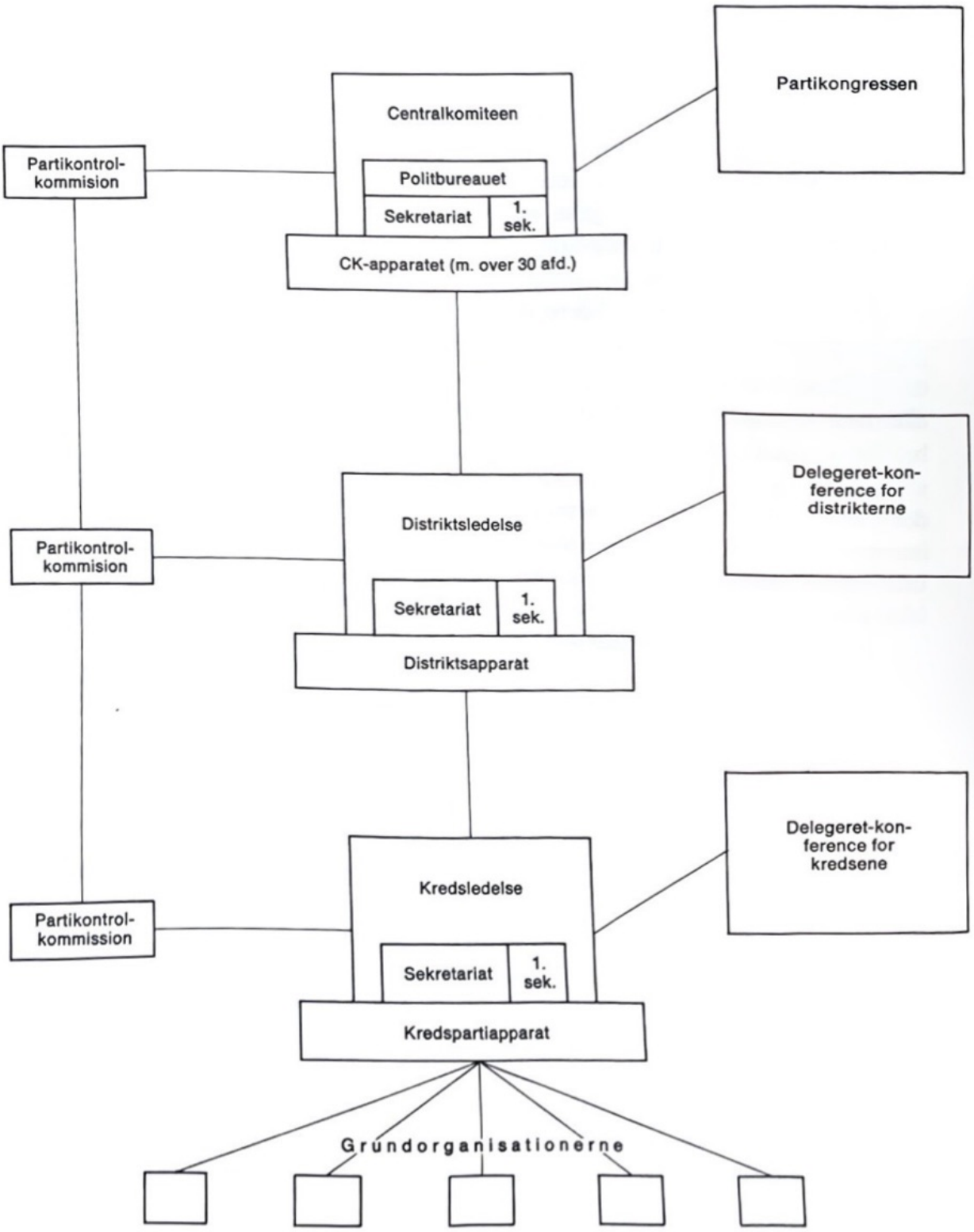
SED er organiseret i overensstemmelse med partistrukturen i Sovjetunionen og de øvrige østeuropæiske lande, idet partiet er opbygget parallelt med den statslige administration. SED er således opdelt i fire hierarkiske niveauer, de »centrale partiorganer«, distriktsorganerne (Bezirk-Organen), kredsorganerne (Kreis-Organen) samt »grundorganisationerne«.

De centrale partiorganer er Partikongressen, Centralkomiteen, Politbureauet, Centralkomiteens sekretariat og de politisk mindre væsentlige organer, den Centrale Partikontrolkommission og Centrale Revisionskommission.

Partikongressen, der er det højeste besluttende organ, afholdes hver 5. år

17. Erich Honecker: *Unter dem Banner des Internationalismus,* Berlin 1972, s. 338 og Kurt Hager: *Die entwickelte sozialistische Gesellschaft* (pjece) Berlin 1971, s. 19–23 og 29–32.
18. Rüdiger Thomas: *Modell DDR,* München 1972, s. 21–26 og Bress: »Von der Theorie der Übergangsperiode zur Theorie des Sozialismus als Produktionsweise« i Ludwig Bress/K. P. Hensel: *Wirtschaftssysteme des Sozialismus im Experiment,* Frankfurt a. M. 1973, her s. 100–106.

SEDs organisatoriske opbygning

(altså parallelt med femårsplanerne). Det ligger alene i mødefrekvensen, at dens reelle indflydelse er stærkt begrænset.

Centralkomitteen er partiets ledende organ mellem kongresserne og har 189 medlemmer (hvoraf knap en trediedel er kandidatmedlemmer). Centralkomiteen skal iflg. statutterne samles mindst to gange om året og mødes reelt fire gange årligt. Af vestlige iagttagere blev centralkomiteen tidligere betragtet som et rent akklamationsorgan, men man har også ment, at dets betydning har været stigende i løbet af 1960'erne. Centralkomiteens medlemmer beklæder således ofte poster i stat og masseorganisationer, og de kan øve indflydelse gennem deres deltagelse i de mere end tredive arbejdsudvalg under centralkomiteen, hvor de foreliggende problemer underkastes en indgående specialbehandling. I løbet af 1960'erne er det også blevet en sædvane, at Centralkomiteen holdt temaorienterede møder, og her indkaldes ofte specialister og »interesse-repræsentanter« udefra [19].

Politbureauet varetager ifølge partistatutterne den daglige ledelse mellem Centralkomiteens møder. Bureauet har for øjeblikket 16 fulde medlemmer og holder ugentlige møder. *Sekretariatet* har formelt kun udøvende funktioner. Det ledes af en førstesekretær, er opdelt i en række specialsekretariater og disponerer over en arbejdsstab på omkring 1500 personer [20]. Politbureauet og sekretariatet er utvivlsomt SEDs betydeligste beslutningscentre, og førstesekretæren har hidtil også været DDRs førstemand. Men iøvrigt har man kun et begrænset og usikkert kendskab til beslutningsprocesserne og magtstrukturerne inden for disse to organer.

På *distrikts- og kredsniveauerne* sker ledelsen gennem organer, der er valgt af lokale partiforsamlinger samt de tilhørende sekretariater. De lokale sekretærer især førstesekretærerne er i megen vestlig forskning blevet beskrevet som den øverste ledergruppes stødtropper, som prototyper på den loyale pamper. Disse sekretærer bør dog ikke betragtes som en homogen gruppe, men kan tværtimod være splittet indbyrdes i f. eks. regionalpolitiske spørgsmål eller være i opposition til partiledelsen i bl. a. partiorganisatoriske spørgsmål [21].

SED har over 70.000 *grundorganisationer,* som findes spredt i hele samfundet, i hver eneste virksomhedsafdeling, på ethvert forvaltningskontor, i alle militære enheder etc. [22]. Grundorganisationernes formål er naturligvis at mobilisere befolkningen i overensstemmelse med partiets retningslinier og at overvåge disses efterlevelse. Men foruden disse mobiliserings- og kontrolfunktioner har grundorganisationerne en afgørende rolle som formidler af synspunkter og interesser hos befolkningen og af de problemer, der findes i dagligdagen.

19. Ludz, *Parteielite,* s. 93–122 og 223–46.
20. *Kleines politisches Wörterbuch,* Berlin 1973, s. 653–54 og Thomas, s. 28.
21. Se f. eks. Ludz, *Parteielite,* s. 28.
22. *Wörterbuch,* s. 322–24 og Thomas, s. 27.

Det er ikke mindst gennem grundorganisationerne, at partiledelsen får det virkelighedsbillede, som er nødvendigt, for at den kan træffe sine beslutninger på et realistisk grundlag.

Den erklærede ledetråd for beslutningsprocessen inden for SED er princippet om den »*demokratiske centralisme*«, som partiets statut definerer på følgende vis: [23]:

(1) alle organer fra nederst til øverst vælges på demokratisk vis.
(2) alle organer er forpligtiget til regelmæssigt at aflægge regnskab for de organer, som har valgt dem.
(3) alle beslutninger for de højere organer er bindende; der må overholdes en streng disciplin, og et mindretal underordner sig flertallet.

Den demokratiske centralisme overholdes i hvert fald formelt: højere organer vælges af og aflægger beretning for de lavere, ligesom til gengæld de trufne beslutninger betragtes som forbindende for alle medlemmer, hvis disciplin overvåges af Partikontrolkommissionerne. Men »demokrati« og »centralisme« som virkelighed i SED får man naturligvis ikke et tilfredsstillende billede af ved at aflæse de officielle normer for partilivet eller de formelle organisatoriske strukturer. Det ligger i sagens natur, at disse spørgsmål er overordentligt vanskelige at nærme sig, og på dette sted skal kun omtales nogle synspunkter på problemet inden for den – jo i almindelighed stærkt kritiske-vestlige forskning.

Blandt vestlige forskere af DDR blev magtstrukturen i et kommunistisk parti som SED tidligere betragtet som »monolitisk«, dvs., at man mente, at partiet suverænt blev ledet af en lille magtgruppe i toppen. Men selv blandt de fleste vesttyske DDR-forskere er der i dag enighed om, at en sådan opfattelse er misvisende – ikke mindst på baggrund af en række udviklingstendenser i det østtyske samfund i 1960'erne. Man erkender nu, at der foregår en betydeligt bredere beslutningsdeltagelse. Baggrunden herfor finder man i det forhold, at et højtudviklet samfund med sin komplekse og foranderlige karakter nødvendiggør en friere informationsstrøm og en bredere meningsudveksling – for at samfundet overhovedet kan fungere. Dette grundsynspunkt er i hvert fald hovedtesen i P. C. Ludz' store analyse af SEDs udvikling i 1960'erne – hovedværket i den vestlige politiske forskning af DDRs politik. Ludz dokumenterer i sin undersøgelse, hvordan ledelsens informationsbehov har betydet, at langt videre kredse – ikke mindst fagfolk inden for partiet – er blevet inddraget i beslutningsprocesserne [24].

2. *SEDs medlemstal og sociale sammensætning*

Ved SEDs stiftelse i 1946 havde det et medlemstal på 1,3 mill. medlemmer,

23. Statut der SED, art. 23 (vedt. 1963).
24. Ludz, *Parteielite*, s. 74 ff. og 93 ff.

hvor lidt over halvdelen kom fra SPD. Tallene har siden da svinget med den politiske udvikling. De steg således op til omkring 2 mill. i de nærmeste følgende år for så at falde i 50'ernes første halvdel. I sidste del af 50'erne og i første halvdel af 60'erne var tallene igen svagt stigende. Medlemstallene har været nogenlunde uændrede i de allerseneste år og var ved den 8. partikongres i 1971 på ca. 1,8 mill. Det vil sige, at hver 6. DDR-borger over 18 år er partimedlem, en andel, der til sammenligning er dobbelt så stor som det sovjetiske kommunistpartis. Antallet af parti*funktionærer* anslås til ca. 70.000. Omkring 2.000 er tilknyttet det centrale partiapparat (i sekretariatet, ved partiets forsknings- og uddannelsesvirksomhed), mens resten arbejder i tilknytning til de forskellige regionale partiorganer [25].

M. h. t. den *sociale sammensætning* af SED har andelen af partimedlemmer fra arbejderklassen naturligvis ledelsens særlige bevågenhed. Og af samme grund kan de officielle tal være problematiske at bygge på, idet de nøjagtige klassifikationskriterier og mulige ændringer i disse ikke oplyses.

Men ifølge de officielle opgivelser var arbejderandelen faldende i det meste af 1960'erne, men har været stigende siden da. Arbejderklassen er dog utvivlsomt underrepræsenteret i forhold til sin befolkningsandel, mens det forholder sig omvendt for intelligensens vedkommende. Tallene fra 1971 er: 57 % arbejdere, 6 % kollektivbønder, 17 % fra intelligensen og resten (selvstændige, funktionærgrupper, studerende og pensionister) er ikke nærmere beskrevet [26]. Der findes en række undersøgelser af den sociale sammensætning af Centralkomiteen og de ledende distrikts- og kredsorganer m. h. t. uddannelsesniveau, og alle analyserne viser en tydelig »akademiseringsproces« [27]. Blandt de egentlige partifunktionærer er uddannelsesniveauet også særdeles højt, ifølge SEDs egne angivelser har 95 % af disse en uddannelse fra faglige højskoler eller universiteter.

3. SEDs »medlemspolitik«

Med SEDs »medlemspolitik« tænkes der her på partiets opfattelse af medlemsskabets indhold og funktion. Medlemspolitikken er naturligvis en del af det strategiske helhedssyn og ændrer sig med dette. Den kommer til udtryk i forsøg på at påvirke partiets medlemstal og sociale sammensætning, i mulige aktivitetskrav og optagelsesbetingelser, skolingssystem etc.

En grundlæggende problematik i SEDs medlemspolitik har været spørgsmålet om, hvorvidt partiet skulle fungere som et *masseparti,* dvs. et parti, der i stil med de fleste partier i den vestlige verden tilstræber en stor medlemstilslutning og ikke stiller særlige strenge krav til medlemsskabet – eller et

25. Eckhardt Förtsch: *Die SED,* Stuttgart 1969, s. 58 og Ludz: *The German Democratic Republic from the Sixties to the Seventies,* Harvard 1970, s. 33 (der er tale om skøn).
26. Honecker, s. 148. Tallene synes ikke at være sammenlignelige med den almindelige *socialiststatistik,* se f. eks. *Statistisches Jahrbuch der DDR,* 1972, s. 52 ff.
27. Ludz, *Parteielite,* s. 178 ff. og 336 ff.

kadreparti efter Lenins partimodel, hvor medlemsskabets *intensitet* vejer tungere end medlemstallets størrelse. Under den antifascistiske fase fungerede SED nærmest som et masseparti, mens dets omdannelse til et »parti af en ny type« netop bestod i valget af kadreparti-modellen. Baggrunden var, at man mente, at »overgangen til socialismen« fordrede et parti, der kunne tjene som politisk-ideologisk fortrop i samfundets udvikling. Kadrepartimodellen har siden da været det grundlæggende synspunkt i SEDs medlemspolitik.

Det siges i SEDs nugældende statutter (vedtaget på kongressen i 1963), at medlemsskabet er en stor ære, som pålægger medlemmet høje forpligtelser i retning af politisk bevidsthed, aktivitet og loyalitet over for partiet. Med hensyn til optagelsesproceduren fordres en et-årig kandidatperiode, hvori de nye medlemmer kan forberede sig på partiets arbejde.

Et afgørende punkt for et kadreparti er den politiske skoling af medlemmerne, og SED har da også opbygget en omfattende skolingsstruktur. Det såkaldte »Parteilehrjahr« er et skolingsprogram, som tilrettelægges for alle partimedlemmer og for indeværende er planlagt for en femårig periode. I læreåret 1973–74 deltager således ifølge officielle angivelser 1,3 mill. medlemmer og kandidater og over 200.000 ikke-medlemmer i forskellige studiekredse og seminarer, og 67.000 medlemmer er på egentlige partiskoler [28]. Skolingen består i gennemgange af marxismen-leninismens klassikere, det sovjetiske kommunistiske partis historie, SEDs udvikling og program og politisk økonomi, men er iøvrigt underlagt forandringer, der kan betragtes som udtryk for partiledelsens skiftende hensigter og problemorientering. Således synes kursskiftet siden 1971-kongressen at have betydet væsentlige og karakteristiske ændringer: temaer som økonomisk kybernetik og operationsanalyse, der i 1960'ernes skoling havde en meget central placering, er gledet ud, fordi disse analyseformer er blevet misbrugt til en »positivistisk udhuling af socialismens klassemæssige indhold« [29].

Selv om SED fremviser de træk, som er bestemmende for et kadreparti, har man imidlertid med en vis ret talt om partiets *dobbeltkarakter,* som både kadreparti og medlemsparti, en dobbelttydighed, som er blevet særlig tydelig i løbet af 1960'erne. Der tænkes på SEDs relativt høje medlemstal og den brede sociale sammensætning, en åbenhed, der bl. a. kom til udtryk ved, at man ved ændringerne af statutterne i 1963 fjernede nogle bestemmelser, der gjorde adgangen til medlemsskab vanskeligere for ikke-arbejdere. Tilsyneladende er nyorienteringen siden 1971 dog også slået igennem på dette punkt, idet det nu betones, at man bruger »højere målestokke« ved optagelse af nye medlemmer, og at tilgang fra arbejderklassen foretrækkes [30].

28. Richard Herber und Herbert Jung: *Kaderarbeit im System sozialistischer Führungstätigkeit,* Berlin 1968, s. 198–207 og *Neues Deutschland* 3. 10. 1973 samt F rtsch, s. 85–99.
29. Hager, s. 27 og *Neues Deutschland,* 12. 9. 1973.
30. Politbureauudtalelse, *Neues Deutschland,* 3. 10. 1973.

III. SED og det øvrige politiske system i DDR

DDRs politiske system består foruden SED af statsapparatet, fire øvrige partier og masseorganisationerne. SED, de andre partier og masseorganisationerne er samlet i en fælles organisation, Den Nationale Front – under arbejderklassens og SEDs erklærede lederskab. Den Nationale Front opstiller fælleslister til valgene til det østtyske parlament, Folkekammeret og de øvrige repræsentative organer i distrikterne, kredsene og kommunerne.

1. Staten

Bestemmelsen af, hvad statsapparatet er, er af naturlige grunde ikke så indlysende som i et kapitalistisk samfund med en privat sektor. I østtysk sprogbrug defineres »staten« oftest som regering, forvaltning, retsvæsen, politi og militær. Sprogbrugen er dog ikke konsekvent, og især er afgrænsningen vanskelig i forhold til det såkaldte »økonomiske apparat«, som nok bedst kan defineres som den sektor, der producerer varer og visse »produktive tjenesteydelser«. Der synes ikke at ligge bestemte principper bag afgrænsningen, som nok må betragtes som praktisk begrundet. Den østtyske sprogbrug vil blive fulgt i det følgende.

Grundlaget for det østtyske statsapparat, sådan som det kendes i dag, blev lagt med den første socialistiske forfatning i 1949. En mere gennemgribende reform af forvaltningsapparatet fulgte dog først i 1952. Ved denne reform omlagdes den regionale struktur radikalt i centralistisk retning. Således mindskedes de regionale myndigheders indflydelse på industrien – reformen havde altså sin klare baggrund i den opbygning af en planøkonomi, som var indledt med planerne i 1949 og 1950. Det østtyske administrationssystem har i sin grundstruktur ligget fast siden. Derimod er der sket en række, mindre gennemgribende omorganisationer. Det gælder ikke mindst den økonomiske organisation, hvor vanskelighederne i slutningen af 50'erne gav sig udtryk i en bestræbelse på at effektivisere den centrale administration. DDRs nye forfatning fra 1968 betød ikke væsentlige ændringer i den statslige struktur, men spiller en væsentlig rolle i den officielle statsteori, idet den nye forfatning ses som et udtryk for, at socialismen nu er etableret og klassemodsætningerne ophævede i det østtyske samfund.

Det østtyske statsapparat bygger ifølge forfatningens artikler 47 og 48 på to grundprincipper, den demokratiske centralisme og enheden af besluttende og udførende funktioner. Princippet om demokratisk centralisme indebærer – svarende til dets betydning for det kommunistiske parti – at alle organer er valgt demokratisk, og at højere organers beslutninger er bindende nedefter. Enhedsprincippet betyder, at der ikke arbejdes ud fra en organisatorisk adskillelse og afbalancering af de forskellige magtfunktioner, sådan som vestlig

forfatningsteori tænker sig det. De vestlige magtadskillelsesprincipper er efter østtysk og i det hele taget marxistisk opfattelse en fiktion, der skal tilsløre, at statsmagten i det vestlige samfundssystem i virkeligheden er borgerskabets magtredskab. I et socialistisk samfund er de grundlæggende magtforhold imidlertid anderledes, og en sådan camouflage bliver unødvendig [31]. Den demokratiske centralisme og enhedsstyringen har ikke hindret en vis praktisk bestemt arbejdsfordeling mellem de forskellige statslige organer, men de udelukker en principiel magtdeling, såvel »vertikalt« som »horisontalt«.

Det er ikke meningen at give nogen beskrivelse af den organisatoriske opbygning og den statslige organisation i DDR, men derimod skal nogle karakteristika for statsapparatets virkemåd fremdrages.

(1) Hvad angår det statslige personales omfang, er det en udbredt opfattelse i Vesten, at de østeuropæiske administrationsapparater er uforholdsmæssige store. Dette synspunkt er ikke uden videre korrekt. Der findes såvidt vides ikke sammenligninger mellem DDR og vestlige lande på dette punkt, men en amerikansk forsker af sovjetisk administration mener, at »bureaukratiseringsgraden« – forstået som forholdet mellem funktionærer og arbejdere – er lavere i Sovjetunionen end i USA [32]. En sammenligning af denne type er naturligvis meget problematisk, når man tager klassifikationsproblemerne og forskellene i udviklingsniveau i betragtning. Men den viser i hvert fald, at spørgsmålet skal betragtes mere nuanceret, end det meget ofte bliver gjort.

(2) Omorganiseringer i form af kompetanceskift, sammenslutning eller opsplitning af organer o. l. er meget hyppige.

(3) De forskellige organers kompetanceområder er ofte uklart og mangelfuldt formuleret. I 1960 oprettedes således som en slags erstatning for præsidentembedet det såkaldte Statsråd, der har vidtgående beføjelser, men først tre år senere blev det officielt forklaret, hvordan Statsrådet forholdt sig til det tidligere øverste statsorgan, Ministerrådet.

(4) Et gennemgående fænomen er de såkaldte »dobbelte underordnelsesforhold«, idet en række statslige organer har to umiddelbart overordnede instanser. F. eks. er de stedlige plankommissioner underlagt både de regionale myndigheder og den centrale Statslige Plankommission.

De tre sidstnævnte karakteristika ved det østtyske statsapparat har en væsentlig betydning for den statslige organisations virkemåde. De kan bidrage til, at beslutningstagningen bliver langsommelig og usikker. Men samtidig har den flydende situation nogle vigtige magtpolitiske konsekvenser – det bliver lettere for de øverste politiske beslutningscentrer, først og fremmest i partiet, at gribe ind i statsorganernes virksomhed.

31. *Wörterbuch,* ss. 305 og 819–22 og Herwig Roggemann: *Die Verfassung der DDR,* Opladen 1970 s. 62–65 og 162–65.
32. David Granick: *The Red Executive,* New York 1961.

2. Masseorganisationerne

Masseorganisationerne er ifølge en østtysk politisk ordbog sammenslutninger af borgere med det formål at varetage »politiske, økonomiske, kulturelle og erhvervsmæssige interesser« [33]. Nogle af de vigtigste masseorganisationer: Frie Tyske Fagforbund (FDGB) m. 7,3 mill. medlemmer er som arbejdernes klasseorganisation den største og vigtigste masseorganisation; fagforbundene menes som tidligere nævnt at have vundet i indflydelse siden den 8. partikongres. Frie Tyske Ungdom (1,7 mill. medlemmer) omfatter ca. 65 % af den tyske ungdom mellem 14 og 25 år – tilslutningen er størst blandt den studerende ungdom og blandt soldater. Det Demokratiske Kvindeforbund (DFD) har omkring 1,3 mill. medlemmer og har spillet en vigtig rolle for de ihærdige bestræbelser på at få kvinderne ud i produktionslivet. Selskabet for Tysk-Sovjetisk Venskab, er med sine 3,5 mill. medlemmer en af de største masseorganisationer. Disse og de øvrige masseorganisationer omfatter som helhed en meget stor del af DDR-borgerne, som herigennem integreres i det politiske system [34].

3. SED, staten og masseorganisationerne

Forholdet mellem SED på den ene side og staten og masseorganisationerne på den anden skal betragtes i lyset af det leninistiske princip om *partiets førende rolle.* Herefter er partiet den bevidste og organiserede fortrop i udviklingen mod socialismen og i den proces, der på et senere tidspunkt skal føre til det klasseløse kommunistiske samfund [35]. Partiets ledende rolle er fastslået både i forfatningen, SEDs statutter og i masseorganisationernes og de borgerlige partiers programudtalelser [36]. Tesen om partiets ledende rolle er imidlertid ikke blot en hovedbestanddel af den officielle selvforståelse, men tillige en organisatorisk realitet.

I forhold til statsapparatet har partiet således en afgørende indflydelse i kraft af sine politiske initiativer, idet alle vigtige love, planbestemmelser, udenrigspolitiske beslutninger m. v. har været til diskussion i de øverste partiorganer, hvor de får en grundig, mere teknisk behandling i de mange nedsatte underudvalg. Gennem sine afdelinger overalt i statsapparatet kan SED endvidere følge udførelsen af beslutningerne. Partiet øver dernæst en meget væsentlig indflydelse gennem det såkaldte nomenklatursystem. Nomenklatursystemet er en liste over sådanne stillinger, som kun kan besættes efter godkendelse i en nomenklaturinstans. Alle vigtige stillinger i staten og det øko-

33. *Wörterbuch,* s. 520–21.
34. Thomas, s. 37–41.
35. *Wissenschaftliche Entscheidungen,* s. 11–88.
36. Roderich Kulbach/Helmut Weber: *Parteien im Blocksystem der DDR,* Köln 1969, s. 28.

nomiske apparat er således underlagt et partiorgans accept; f. eks. må alle ministre, ledere af distrikts- og kredsorganerne og direktører i koncerner og store virksomheder godkendes af et centralt SED-organ. Det nære bånd mellem parti og stat viser sig endelig i en række personsammenfald [37].

Nyere undersøgelser som f. eks. Ludz' synes dog at vise, at forholdet mellem parti og stat skal betragtes noget mere nuanceret, og at statsorganerne især i 1960'erne har opnået en mere selvstændig rolle. Der kan peges på det forhold, at ansættelse i ledende poster i statsapparatet ikke i samme grad som tidligere forudsætter en partikarriere, og at medlemskab af de højeste statsorganer tværtimod har vist sig som en velegnet adgang til centrale partiorganer som f. eks. Centralkomiteen. Denne udvikling behøver dog ikke være udtryk for nogen magtkamp mellem de to apparater, som på en række fundamentale områder har fælles interesser. Baggrunden er nok snarere en politisk accept i partiet af den arbejdsdeling, som faktisk findes mellem SED og staten. SED udstikker hovedretningslinierne, mens staten udmønter disse mere konkret og sørger for deres udførelse [38]. Denne arbejdsdeling er naturligvis et udtryk for, at staten besidder en sagkundskab, og det er nok dette forhold, som SED i højere grad end tidligere har taget konsekvensen af.

Forholdet mellem SED og masseorganisationerne (samt de borgerlige partier) beskrives som en »*alliancepolitik*«, under arbejderklassens og SEDs ledelse. Officielt er den sociale og politiske baggrund for denne alliancepolitik jo, at der i DDR eksisterer forskellige sociale grupperinger med hver sine særlige problemer, der bedst kan løses af specielle organisationer. Formålet med alliancepolitikken er at inddrage de forbundne klasser og lag i løsningen af de foreliggende – især økonomiske – samfundsopgaver og gennem dette fælles arbejde at styrke arbejderklassens mål og interesser, i »denne kamp gør også de, som i kraft af deres baggrund og udvikling ofte har haft vanskeligt ved at knytte sig til socialismen, fremskridt« [39].

Disse officielle SED-synspunkter antyder den dobbelthed, der kan ligge i masseorganisationernes virksomhed. De er på den ene side redskab for SED i mobiliseringen af befolkningen for partiets formål, på den anden side foreligger der også en accept af eksistensen af forskellige interesser, som på en eller anden måde må varetages. Det er dog på det nærmeste umuligt at sige noget om, hvorvidt masseorganisationerne i lighed m. f. eks. statsapparatet har fået en stærkere stilling i løbet af 1960'erne [40]. Det er omtalt, at fagforbundene synes at have opnået en mere fremtrædende position efter 1971-kongressen, og det kan yderligere nævnes, at fagforbundene i løbet af 1960'erne har overtaget administrationen af socialpolitikken. Ligeledes fik FDJ ved uni-

37. Förtsch, s. 134–36.
38. Se *Bericht der Bundesregierung und Materialien zur Lage der Nation*, 1972, s. 41. »Berichte« er en stort anlagt sammenligning af Forbundsrepublikken og DDR.
39. *Wissenschaftliche Entscheidungen*, s. 110.
40. Ludz opgiver f. eks. at drage nogen konklusioner, se *Parteielite*, s. 246–56.

versitetsreformen 1966–67 en formaliseret medindflydelse på universiteterne og de højere læreanstalter. Men over for disse og lignende eksempler tilbagestår dog det afgørende spørgsmål, om masseorganisationer virkelig kanaliserer medlemsinteresser, eller om deres virksomhed er præget helt af SED-dominerede toporganer. I det sidste tilfælde må man så forestille sig, at den interesseformulering, som øjensynligt finder sted, foregår ad andre kanaler, f. eks. gennem partiet selv [41].

4. *De borgerlige partier*

Flerpartisystemet i DDR består foruden SED oprindeligt af det kristelige CDU, og det liberale LDPD samt de lidt senere stiftede, det nationale parti, NDPD og bondepartiet, DBD. Disse partiers eksistens er forudsat i forfatningen, de har egne partiorganisationer og -presse samt grupper i Folkekammeret og andre folkevalgte forsamlinger. Medlemstallene offentliggøres ikke mere, men de er blevet anslået til hver især at ligge mellem 70 og 110.000 [42].

Partiernes funktion er ligesom masseorganisationerne at integrere grupper, som ikke kan stå på et egentligt partikommunistisk grundlag, og partierne indgår i alliancepolitikken. De havde nok en vis betydning i de første år efter krigen, hvor de besad en relativ selvstændighed. Med oprettelsen af den Nationale Front i 1949 blev de knyttet tættere til SEDs politik, og de har siden anerkendt og tilsluttet sig den socialistiske opbygning under lederskab af SED. De borgerlige partier synes alene i kraft af deres beskedne medlemstal, sammenlignet med SED, forudbestemt til en beskeden tilværelse. Partierne har sikkert haft en værdi for dele af den ældre generation – som et forum der muliggjorde politisk aktivitet uden tilslutning til SED. Men trods de østtyske erklæringer om det modsatte vil deres fremtid sandsynligvis blive en stille udtørring. Det er vanskeligt at se nogle politiske eller personlige interesser, som den unge generation ikke bedre vil kunne varetage ved at gå ind i SED eller en af masseorganisationerne.

IV. SED og befolkningen – legitimitets problemet

Ethvert samfundssystem vil mere eller mindre udtrykkeligt formuleret have et legitimitetsgrundlag, forstået som et sæt af forestillinger om samfundets indretning, hvorigennem styret begrunder sin eksistens og den udvikling, som foregår indenfor dets rammer. Hvis et samfund ikke besidder legitimitetsforestil-

41. Den diskussion, der netop har kørt i østtyske fagtidsskrifter om »antagonistiske« og »ikke-antagonistiske« modsætninger i det socialistiske samfund viser, at man i DDR beskæftiger sig – omend stadig på et meget teoretisk plan – med sådanne problemer. Diskussionen startede med et indlæg af den kendte historiker Jürgen Kuczynski i »*Deutsche Zeitschrift für Philosophie*«, 1972, 10.
42. Om blokpartiernes udvikling se Kulbach, s. 7–35.

linger af bare en minimal overbevisningskraft i forhold til befolkningen eller dele af den, vil det pågældende samfund vanskeligt kunne fungere overhovedet.

I en diskussion af SEDs legitimitetsproblematik må nogle træk i DDRs historiske situation fremhæves. For det første får legitimitetsspørgsmålet en særlig karakter for et styre, der tilstræber en gennemgribende og forceret ændring af samfundet, fordi et sådant styre kun i et vist omfang kan støtte sig til bestående sociale institutioner og holdninger i befolkningen. Problemet skærpes yderligere for SED ved, at der lige uden for vinduerne og indenfor samme nationale miljø findes et samfund, som har udviklet sig til en iøjnefaldende økonomisk og politisk position ad en anden vej, den kapitalistiske.

De følgende overvejelser over SEDs legitimitetsproblematik har en problemrejsende karakter. To hovedspørgsmål skal diskuteres, nemlig hvilke forestillinger SED søger sin legitimitet begrundet i, og hvilket faktisk legitimitetsgrundlag i form af tilslutning fra befolkningen partiet har.

SEDs erklærede legitimitet består jo i sin kerne i en henvisning til den historiske rolle som marxismen tildeler det socialistiske samfund som afløser af kapitalismen og i fortsættelse heraf den centrale lederfunktion, den leninistiske videreudvikling af marxismen giver det kommunistiske parti. Denne mere generelle placering af det socialistiske samfund må naturligvis udmøntes på den særlige østtyske situation. Derfor ser man også gentagne understregninger af udviklingen i DDR er en kontinuerlig videreførelse af det bedste i den tyske historiske tradition. Dette var tydeligt i de første års »antifascistiske kamp«, hvor man jo fremhævede muligheden af en særlig tysk vej til socialismen. Men også siden er tilknytning til tyske traditioner (den borgerlige humanisme) blevet understreget. I forsøget på at sætte den socialistiske opbygning i DDR ind i en tysk sammenhæng, spiller alliancepolitikken også en væsentlig rolle. Det siges således, at for første gang i den tyske historie er der skabt et forbund af alle kræfter, der bestemmer den sociale udvikling.

Også i andre østeuropæiske landes legitimitetsforestillinger er den nationale baggrund søgt integreret. Men for DDRs vedkommende får disse bestræbelser jo en særlig karakter på grund af eksistensen af to tyske stater med hver sit samfundssystem og det uafklarede genforeningsspørgsmål. I de første år efter DDRs oprettelse i 1949 indtog man et positivt standpunkt overfor genforeningsspørgsmålet, men fastholdt at forhandlinger skulle bygge på en ligestilling af Forbundsrepublikken og DDR. På baggrund af den vesttyske fordring om ene at repræsentere Tyskland, kunne DDR anklage vesttyskerne for separatisme og selv fremstå som de virkelige forkæmpere for tysk enhed. Dette synspunkt opretholdtes i de følgende år, men efter DDRs optagelse i Warzava-pagten i 1955 og den socialistiske opbygnings fremskriden blev genforeningsspørgsmålet efterhånden placeret i en mere fordringsfuld sammenhæng, idet det nu forudsattes, at en genforening måtte ske på et socia-

listisk grundlag. I løbet af 1960'erne er genforeningsproblematikken gledet stadig mere i baggrunden til fordel for det synspunkt, at DDR er en særlig stat med sin egen nationalbevidsthed. I 1968-forfatningen tales der endnu om en »socialistisk stat af tysk nation«. En senere formulering efter Tysklandsaftalerne og DDRs optagelse i FN er blevet »selvstændig socialistisk nation« og Forbundsrepublikken omtales som »imperialistisk udland«.

Det er en formening i megen vestlig litteratur, at legitimitetsgrundlaget for de østeuropæiske partier er ændret i løbet af 1960'erne. Mens en væsentlig legitimitetsforestilling i 1950'erne bestod i partiernes mål om opbygning af socialismen, legitimerer disse sig i 1960'erne i højere grad ved at stå som garanter for økonomisk vækst og stigende levestandard [43].

Dette vestlige synspunkt hænger jo sammen med »industrisamfunds-modellen«: det moderne industrisamfund betragtes som så kompliceret, at det ikke kan styres så centralistisk som tidligere, og det bliver nødvendigt at kunne appellere til samfundsmedlemmernes medvirken, d. v. s. at nedtrappe det politisk-ideologiske pres og i stedet komme personlige, materielle behov i møde. Med en vesttysk formulering: DDR er blevet et »*karrieresamfund*«, hvor styrets legitimitet består i, at det kan fremstå som garanten for et samfund, der tilbyder sine medlemmer virkelige karriere- og uddannelseschancer og muligheder for øget levestandard [44].

Der er en vis sandhed i denne analyse, fordi SED ikke i længden vil kunne stå sig over for den pågående konkurrence fra Forbundsrepublikken uden at satse energisk på en stigende levefod. Men det må ikke glemmes, at SED er forpligtet på opbygningen af et samfundssystem, som er fundamentalt anderledes end det vesttyske. Hvis SED opgav denne målsætning ville det også være truet på eksistensen. Det vil endelig være misvisende – som nogle vesttyskere øjensynligt gør det – at tro, at det kun er organisatoriske overlevelsesinteresser, der motiverer alle SED-medlemmerne i dette spørgsmål. I hvert fald viser den politiske tendens efter den 8. partikongres i retning af at understrege det politiske-ideologiske elements betydning og det østtyske samfunds klassekarakter, at den socialistiske målsætning stadig er afgørende for SEDs legitimitetsforestillinger.

Endelig skal det andet spørgsmål om tilslutningen til SED-styret og det østtyske politiske system som helhed diskuteres.

Historisk set var udgangspositionen i 1945 som tidligere nævnt ikke særlig gunstig for et radikal-socialistisk og sovjetvenligt politisk parti. Og udviklingen i 1950'erne med disse års store vanskeligheder syntes at vise, at SED manglede en overvejende tilslutning til den samfundsmodel, som partiet arbejdede ud fra.

43. R. V. Burks: »Neue Wege der Kommunismusforschung in Amerika«, *Osteuropa* 1970, s. 399–409 og Ludz, *Parteielite* s. 1–8 og 11–14 tager disse synspunkter op.
44. Ludz: *German Democratic Republic*, s. 25–29.

Denne tilstand har imidlertid nok ændret sig i løbet af 1960'erne. Der findes jo ingen – tilgængelige – opinionsundersøgelser og deres værdi for en måling af et så sammensat fænomen som »tilslutning« ville under alle omstændigheder også være begrænset. Men det almindelige indtryk, også hos vesttyskerne, er at DDR-styret i dag nyder en legitimitet med et vist grundlag i befolkningen. Baggrunden herfor er nok især den økonomiske fremgang i 1960'erne og fremvæksten af en ny generation, der ikke har kendt noget andet politisk system og heller ikke har mange umiddelbare oplevelser fra den stalinistiske periode.

En diskussion om »tilslutning« må imidlertid præciseres, hvis den skal være meningsfuld. Der er således blevet skelnet mellem *forskellige tilslutningsniveauer*. Der kan være tale om tilslutning, evt. afstandtagen til de grupper og personer, som på det pågældende tidspunkt besidder den politiske magt, d. v. s. holdningen til den mere »dagsaktuelle« politik. Endvidere kan man diskutere tilslutning på to mere grundlæggende niveauer. Der tænkes her på spørgsmålene om synet, dels på samfundssystemet som sådant, d. v. s. holdningen til de fundamentale organisationsformer og værdier i samfundet, dels på det »politiske fællesskab«, hvormed der menes tilslutning eller afstandtagen til eksistensen overhovedet af det gældende nationalstatslige fællesskab. Endelig må der naturligvis skelnes mellem *forskellige befolkningsgruppers syn* på regimet.

Disse spørgsmåls relevans for en DDR-analyse er umiddelbart indlysende, men landets relativt lukkede karakter gør det som sagt vanskeligt at gøre sig andet end spredte overvejelser. Som nævnt synes den økonomiske »velstandspolitik«, som DDR-styret har ført i det sidste tiår, at have været medvirkende til en bredere tilslutning fra befolkningens side end tilfældet var i 1950'erne. Den tilslutning, der her er tale om, vil svare til det første af de lige nævnte niveauer.

Hvad de mere fundamentale holdninger angår, kan det nok med rimelighed påstås, at der i hvert fald i den unge generation kun findes et mindretal, som ønsker den private ejendomsret genindført som grundlæggende princip for den sociale organisation og alene på grund af problemets uoverskuelighed heller ikke føler en tysk genforening som noget påtrængende problem.

Man kan måske tale om en tilslutning i de fleste befolkningsgrupper til den politiske styreform og det politiske fællesskab, som måske mest bunder i ukendskab eller usikkerhed over for andre muligheder. Heri behøver DDR ikke at adskille sig fra f. eks. et vesteuropæisk samfund.

Men netop usikkerheden omkring holdningen på de mere fundamentale niveauer gør tilslutningen på det dagsaktuelle plan afgørende, og her bør nævnes to kernegrupper i befolkningen som arbejderklassen og ungdommen. Den østtyske arbejder har det i dag materielt bedre, end han/hun nogen sinde har haft det og føler sikkert med rette, at de kommende år vil betyde

en jævn og sikker fortsættelse af den hidtidige fremgang. For ungdommens vedkommende foreligger der et uddannelsestilbud, der hører til de mest fremragende i verden og giver dem, som ønsker uddannelse, det bedste samfundet kan yde. Så længe SED kan og vil fortsætte en sådan »velfærdspolitik«, vil styret nok kunne regne med politisk stabilitet – uanset en evt. mangelfuld begejstring for den socialistiske opbygning.

VI. Afsluttende bemærkninger

I de fleste fremstillinger (også denne) af DDRs udvikling arbejdes der ud fra en grov opdeling i to hovedfaser: først den egentlige *opbygningsfase 48/49–60/61,* hvor der foregik en fundamental økonomisk og social omformning af det østtyske samfund, og hvor SED delvist gennem stalinistisk repression skabte nye autoritetsstrukturer, dernæst *en udbygningsfase fra begyndelsen af 60'erne,* hvor der finder et økonomisk gennembrud sted, og hvor det politiske pres med enkeltpersoner og grupper aftager i forhold til konsolideringsperioden. Den første periode er ofte blevet forbundet med den stalinske term »revolutionen fra oven« eller »politikkens primat«, fordi denne fase var den *forcerede* udviklings periode. Det sidste tiår er derimod blevet karakteriseret med betegnelsen »økonomiens primat«.

Når man har anvendt begrebet »økonomiens primat«, skal det ikke opfattes for kategorisk. Der ligger imidlertid den rigtige konstatering bagved, at der i 1960'erne blev satset meget stærkt på en »udnyttelse af de socialistiske økonomiske lovmæssigheder« og at Ulbrichts tese om »socialismen som en relativ selvstændig samfundsformation« åbnede mulighed for mere »teknokratiske« problemløsninger. Synspunktet kan også illustreres med henvisning til den medlemspolitik, som SED førte i perioden, hvor partiets dobbeltkarakter af kadreparti og medlemsparti blev tydeligere end tidligere og partiskolingen f. eks. stærkere sigtede på en teknisk/økonomisk uddannelse af medlemmerne.

Spørgsmålet er nu, hvor stor en betydning man skal tillægge den forandring, som øjensynligt er foregået på *partikongressen i 1971.* For nok vender SEDs ledelse sig i dag mod »teknicistiske metoder« og fremhæver at socialismens fortrin ikke alene måles gennem produktionstal, men også i ændringer i de mellemmenneskelige forbindelser [45] – men samtidig er partiet politisk tvunget til at holde et højt vækstempo. Heri kan ligge et dilemma, som SED i øvrigt vil dele med de øvrige østeuropæiske partier.

Denne artikel har ikke systematisk behandlet DDRs internationale placering, men nogle bemærkninger desangående vil kunne uddybe den aktuelle

45. Hager, s. 43 og 46.

situation for SED-ledelsen. I DDRs udenrigspolitiske relationer er to relationer særligt betydningsfulde, forbindelserne til Sovjetunionen og til Forbundsrepublikken.

Sovjetunionen har flere gange i afgørende situationer interveneret i DDRs indre forhold, sidst i forbindelse med partikongressen i 1971. Hovedlinien i forholdet mellem de to lande har imidlertid været DDRs rolleskift fra besættelseszone til juniorpartner; DDRs tilstedeværelse er blevet af stadig større økonomisk vigtighed for Sovjetunionen og Østeuropa i øvrigt. Det uafklarede spørgsmål *i dag* er, om det mere intense øst-vest samarbejde, herunder Forbundsrepublikkens nye østpolitik vil betyde, at DDRs hidtidige nøglestilling som leverandør af teknisk højtudviklede produkter vil blive svækket med den stigende kontakt vestpå – og hvad konsekvenserne i så fald vil blive. DDR formulerer sig i dag om muligt endnu kraftigere end tidligere til fordel for en tættere »socialistisk integration«.

I forholdet til Forbundsrepublikken er nøglebegrebet *afgrænsningspolitikken,* på den ene side er DDR gået med i afspændingspolitikken, også hvad forholdet til den anden tyske stat angår, på den anden side understreger man, at der stadig består en afgørende afstand mellem to fundamentalt forskellige samfundssystemer. Samtidig med den større sikkerhedspolitiske forståelse og det økonomiske og tekniske samarbejde fortsætter den ideologiske klassekamp.

Baggrunden for den ofte skarpt formulerede afgrænsningspolitik er den østtyske frygt for, at der i ly af de forbedrede øst-vest relationer skal ske en underminering af DDRs »socialistiske resultater«. Man henviser ikke blot til de traditionelt konservative og antikommunistiske kræfter i Forbundsrerepublikken, men i virkeligheden nok så meget til de vesttyske socialdemokrater og de mål, man mener at se bag den ny vesttyske østpolitik. SED kan jo referere til formuleringer som Bahrs »forandring gennem tilnærmelse«. Østtyskernes frygt for socialdemokratisk »infiltration« kommer til udtryk i de mange angreb i dagblade og tidsskrifter på »opportunismen« og dennes redskab, konvergensteorien, der fra SED-side betragtes som den mere rafinerede form for antikommunisme som har afløst den gamle »tilbagerulnings«strategi [46]. De meget voldsomme østtyske formuleringer har utvivlsomt adresse indadtil og sigter på de »socialdemokratistiske« strømninger, der givetvis findes i DDR og måske også indenfor SED. Det skal huskes, at sådanne politiske tendenser har rødder langt tilbage i øttysk historie, til 1940'ernes »sær-

46. Se f. eks. K. Zeisler: »Neue Spekulationen zur Konvergenz auf dem alten dritten Weg«, *IPW-Berichte,* 1973, 2 ss. 2–5 og 44–48. »IPW-Berichte« udgives at det i 1971 startede *Institut für Internationale Politik und Wirtschaft* i Berlin. Instituttet, der skønnes at have 400 videnskabelige medarbejdere, har som sit formål at følge udviklingen i den vestlige verden, ikke mindst i Forbundsrepublikken og at varetage forbindelser med og øve teoretisk kritik af vestlig samfundsvidenskab. Det fungerer endelig som konsulent for Ministerrådet i Vest-anliggender. Se iøvrigt, K. W. Fricke:« Ein Zentrum der DDR-Westforschung«, *Deutschland Archiv,* 1972, ss. 802–05.

lige tyske vej til socialismen« og tesen om den »tredie vej« hos 1950'ernes oppositionsgrupper indenfor SEDs ledelse.

Ligesom Forbundsrepublikken har DDR idag en afgrænsningsproblematik. Den 8. partikongres kan i dette lys betragtes som udtryk for et »både-og«. Nemlig på den ene side en accept af interesserne i både øst og vest i et samarbejde over de gamle blokskel og på den anden side bestræbelser for at være bedre rustet til en konfrontation på et andet plan end tidligere.